

“németellenesség” arhetipikus jegyeiként kristályosodik ki – “Aranyhajú Margit” és *“Hamuszürke Hajú Sulamit”*. A Sulamit-hamu természetesen Auschwitz és Dachau hamuja. “Nem festhetünk hétköznapien tájképet azután, hogy keresztülgázoltak azon a tankok. Valamit tennünk kell velük”. – vallja *Anselm Kiefer*. Talán éppen ezért Margit arany haja nem más, mint a képbe applikált szalma, melyet Dachau legkisebb lángja is Sulamit hamuszínű hajává változtathat.

ZVONKO MIKIC

Szép hazugságok

Szabó István Találkozás Vénusszal, illetve Gárdos Péter A skorpió megeszi az ikreket reggelire című filmjéről

Amiről a maguk száraz, leíró stílusában a dokumentumok szólnak, azt próbálja valahogyan életre galvanizálni a képzelet filmje is. Többnyire sajnos kevés sikerrel, mivel az okok és eredők csoportozatait egy-egy személyes sors rendjébe ágyazza anélkül, hogy teljességüket, az egészet érzékeltetni volna képes. Valami hiányzik a sötét tónusú helyzetrajzokból, az alig kivethető satrozott állapotábrákból, s ez: a rálátás. A tudás biztonsága és fölénye. Túlságosan is belesüppednek életanyagukba, mit föltárniuk megadatott. Szűk a horizontjuk, nem lótnak kapaszkodóra, melynek segítségével fel, illetve kijutnának a mélyből valamelyik csúcsig, ha már tőle elszakadniuk, fölébe kerekedniük nem lehet, hogy lássák: miben vagyunk, mi ez.

Egyikük se próféta persze, hamis minden túlemelkedés, mivel senki sem gyaníthatja még: mi lesz, s ne kívánjunk lehetetlent – így a mentség, melyre csak bólinthattunk, igaz. Csakugyan, miért is volna képes többre az ihlet az eleven, megfeszített tudásnál, mely sehol sem lel kiútra, s magába roskad, mint ilyenkor, télvégeken a maradék hó. A baj csak az, hogy a művészetet ajzó-, illetve kábítószer gyanánt is fogyaszthatjuk, majdnem vallásos buzgalommal véve magunkhoz: hátha segítene, hitet, reményt, szeretetet csöpögtetne belénk és erőt az elviseléshez és bizalmat a kultúránkhoz, melytől régi – rossz? – beidegződéssel még mindig a felemelkedésünket várjuk titokban. E kívánalom dühösen elutasítható, vagy sunyin szolgálható is, de akár megvetjük, akár nem, ott munkál bennünk, foglalkoznunk kell vele, nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

A megismerésen felül nem maradt egyébünk a művészetből, mint a bűvölet. Mindegy, minek nevezzük, amikor megjelenik: szimbólum-, illetve látványgazdagságnak-e, vagy a ritka szépségek válogatott gyűjteményének, a kép megigéz, és artistikuma hitelesít mindent. Ami gyönyörű, az valamiképpen jó is – érezzük –, s ennyi elég! Csakhogy nem elég mégsem, s megátalkodottan keressük az életünkbe szólót, valami csábításnak és tanácsnak vehetőt, ugyanis megrögzött szokásunk, hogy szeretünk kiválasztani, tehát nem szívósen mondanánk le legalább látszatnyi, képzetes szabadságunkról: mi döntsük el, milyen legyen sorsunk, ne az játsszék kényére-kedvére velünk.

A lehetetlenre vágyunk, áttekinteni kívánjuk az áttekinthetetlent, érteni az értelmünket meghaladót és ezért csalni sem röstellünk. Megszületnek az idillek. Itt és most? Bizony, a Szemle tanúsága szerint az elmúlt két év terméséből igazán figyelemre méltóak között szép számmal akadnak idillek, akár színük szerint, akár fonákjukról. Előbbire Szabó István: *Találkozás Vénusszal*, utóbbira meg Gárdos Péter: *A*

skorpió megeszi az ikreket reggelire című filmje a példa. Tanulmányainkból emlékezhetünk, az idill valamiképpen a romantikához köthető, azaz a felbillent egyensúly, a megbomlott harmónia első reakciója; szépet, túlságosan is szépet és tökéleteset hazudni oda, ahol éppen vészik, fedni és feltárni egyszermind bajunkat. A romantikán azonban túl vagyunk, régről ismerősek kínjaink, a Poklot hetvenhétszer bejártuk már, honnét hát megint e látszati teljesség? Honnét a varázs?

Szabónál a mesterség mítoszából ered. A művészi hivatás gyakorlása révén önmagunk fölé nőhetünk, megeljük, ami fontos, ráébredhetünk valónkra, ami természetesen mélyen emberi, humanisztikus. Ez az európai klasszikus minta, a polgári viselkedés- és magatartáskultúra esszenciája, a tevékenységében magát kiteljesítő ember eszméjének elvont, stilizált megfogalmazása – látszólag. E látszólagosság minden idill legfontosabb ismertetőjegye, hiszen ha valóságos volna, nem idillről beszélünk, egészen másról. Miben áll a különbségük? Főként abban, hogy a teremtő ember az anyaggal viaskodik, a káoszról formál rendet, míg a pásztori lény csupán a meglévő rendhez igazodik, abban terelgeti terelgetésre sem szoruló nyáját. Elvan, és köszöni, jól. Zoltán karmester úrnak semmi baja a muzsikával, az előadás zenei része nem okoz gondot neki, mindössze egyetlen egyszer dirigens a szó szoros értelmében, amikor a fuvósokat figyelmezteti, ám ezt akkor sem zenei indítástól teszi, hanem azért, mert ingerült fenyegetett szerelme miatt. Zoltán karmester úr természetesen a környezetével viaskodik, a viszonyokba bonyolódik mélyen, munkálkodásának igazi terepe a kapcsolatok rendszere, az opera mintegy véletlenül, melléktermékként születik meg. Szó sincs tehát egy Wagner-darab színpadra állításáról, a Tannhäuser legföljebb hangzó betét a filmen, esetenként illusztráció. A siker forrása sem művészi, inkább szervezői erőfeszítés. A modern alkotó menedzser, vagy még az sem. Miként az életrajzi produkciónál szokás, a néző eszményített önmagában gyönyörködhet: ilyen lennék én is, ha nem volna botfülem.

Gárdos idillje fonák, hiszen – megint csak: látszólag – nem idill, éppen ellenkezőleg, keserves gyötrődés. Hőseit, szenvedőit a végzetes szerelem kínozza. Amor fati, amor furiosa 1992-ben? Miért is ne, nem korhoz kötött az érzés, bár az ábrázolás divatja kissé avított, s olyannyira az, hogy már meghökkentően újnak tűnik. Örjögő szerelemben élünk, s csak az él, aki ebben él. Mindenki más jelentéktelen, szinte észrevehetetlen, s hamar kitűnik a képből. Ez a nagy élet kulcsa tehát, minden egyéb jelentéktelenné válik mellette, azaz az élet teljességét képes felszívni egyetlen aspektusa. Míg az imént az alkotás, most az érzés kínál megváltást – látszat szerint. Idill ez a javából, s annyira jól érzik magukat benne hőseink, hogy ki nem lépnének belőle semmiért. Mindegy is, mivel keresem a pénzemet, zenetanár vagyok-e vagy hangszerkészítő, egyformán kivesszik életemből a tevékenység, a képzelet és a kapcsolatok bármilyen más rendszere, egyedül a szerelem napja süt, s ahhoz igazítja óráját a világ. Különb tündőm sincs, mint beléolvadni, átengedni magam hol a szenvedésnek, hol a gyönyörűségnek és kész, az idő és a tér megszűnik, három év annyi mint tíz perc, Amerika vagy Liszt Ferenc tér – nem számít.

Az összefüggések valóságos rendszeréből kiragadtatik az ember mindkét alkalommal. Megfosztják életétől és cserébe megajándékozzák egy ál-léttel, melyre vágyott, melyre vágyunk. Megkapjuk tehát, amit kértünk. Mégsem osztozom viszont azon rendező keserűségében, ki az egyik vetítésről jövet dühösen kifakadt: mennyire hamis, mennyire nivótlan, kommersz ez az egész, ugyanis a spontán taps zengésén jól lemérhető volt a tetszés, s nem hiszem azt, hogy csupa mákonyos, bódult lélek szorongott volna a nézőtérén. Sziszegtem és ámuldoztam magam is, észlelve az idill kettős természetét, mert nem intézhető el egyetlen legyintéssel, az bizonyos. Már csak azért sem, mivel az említettek azon kevés művek közé tartoztak, mik nézhetőek voltak a filmtermésből.

Mitől az erejük, mitől a varázsuk? Ha figyelmesen szemügyre vesszük őket, föltűnik, hogy két félből drótozták össze őket: két ellentétes darabból. Egyik a Pokolba vezető út a másik a Paradicsom felismerése. Utóbbi az érdektelen, utóbbi a hamis. A kötelező happy and jegyében földübürgő taps a Szabó-film végén, vagy az örült szenvedély tetszelgő-belenyugvó vállalása Gárdos művében; a mennyországba jutás, illetve a rácsodálkozás: "Hiszen benne élünk!" egyaránt kimódolt, erőszakos és csöpöpet sem következik az előzőekből, sőt, éppen hogy ellenükre jelenik meg. Mennyivel valószínűbb, létünk logikájával egyezőbb volna, ha Zoltán karmester urat kirúgnák az Európa Operától, vagy – mint az várható – megbukna, hiszen többet foglalkozik saját és mások magánügyeivel a feladatánál; s ha Tamás összetörtén alkoholizálna, új család után nézne, s nem bírván a gyűrődést, feladná! De nem, egyikőjük sem vetemedhet ilyesmire, mivel megjelenésük feltétele a diadal. Győzniük kell, csak akkor ábrázolhatók így, márpedig az ábrázolás mikéntje a döntő.

Ahhoz, hogy Szabó István megteremthesse a humánium régóta nélkülözött atmoszféráját, hogy tengernyi apró részlet felvillantásával teljessé tegye a hőseiről alkotott képet, hogy ironikus, érzelmes, szuggesztív lehessen, ahhoz a felülemelkedettség hite és a történetben igazolt bizonyossága kell. S tovább és ismét: ahhoz, hogy Gárdos elég lazán kezelhesse a történetet, hogy engedjen mindeféle – jó és rossz – színészi leleménynek, s ekként káprázatos teljesítményre bírja játszó társait, ahhoz is szükség van a fonákul megragadott idill eredendő hamisságára. Csalnia kell, hogy nevetheassunk, gunyoroskodhassunk, hogy valahány viszonyulási formát, módot kipróbáljunk, amivel csak fordulni lehet a világhoz, egymáshoz, s ne egyedül a rémlátomás nyomorgasson. Mert a többenél – úgy látszik – ez a baj, rájuk nehezedett a valóság, s hasztalan próbálják képzeletükkel széttörni a jármot, ugyanis látomásaik sem különbek annál, ahol élnek, létük transzformációi csupán. Az ábrázolások ezért egysíkúak, s igen unalmasak. Szürkék a szürkében, feketék a feketén – alig is észrevehetőek, s nyoma sincsen bennük az élet még szörnyűségében is elképesztő bőségének.

Itt pedig – hála a svindlinek – érzelmek és viszonyok, gesztusok és apró játszmák szokatlan változatosságában gyönyörködhetünk, félig akár magunkra ismerve. Mert hogy közülünk még a legütődöttebbek, legszerencsétlenebbek – mi – is félig tökéletesek vagyunk. Csak a másik felünk rossz, hibás, gyenge. Milyen kár, hogy nem lehet szétválasztani a kettőt, vagy legalább túlnyomóvá tenni az egyiket! Legföljebb ábrázolható akként – föltárva a teljessé válás képzelt esélyét, s így szelíden füllentve ezzel. Most már csak az a kérdés, nem lehet-e másként? Talán igen, javasolom, néha nézzünk meg egy-két jó filmet, mondjuk: Antonioniét, Bergmanét, Tarkovszkijét, hátha rájövünk egyszercs, hogyan, miként.

SNEÉ PÉTER